

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu.

Čović, Borivoj

1991

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/86e90245-aeec-4ea6-996e-76cd89ebb7fd>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

UDC 903.2/.5"637/638"(497.1)+572"653"(497.1)(082)

UDC Benac A. +012+937/938+807.5(082)

YU ISBN 86-7123-032-5

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA XCV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
KNJIGA 27

ZBORNİK RADOVA
POSVEĆENIH AKADEMIKU
ALOJZU BENCU

Redakcioni odbor

Edina Alirejsović, Borivoj Čović, Milorad Ekmečić, Desanka Kovačević-Kojić

Glavni urednik

Borivoj Čović,

redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

SARAJEVO 1991.

NARUKVICE TIPa BOROTICE IZ OKOLICE SPLITA

IVAN MAROVIĆ
Arheološki muzej, Split

Apstrakt. Narukvice, o kojima se u članku govori, nađene su u zaleđu Splita, tj. između Klisa i Sinja i dosad nisu bile objavljene. Analizirajući njihov oblik i ukrašavanje, autor ih uspoređuje s narukvicama tipa Borotice, koje su nađene isključivo u Moravskoj i donjoj Austriji, pa ih pripisuje istom tipu i datira na kraj starijeg perioda brončanog doba.

Narukvice, o kojima će biti govora u ovom radu, nekoć su se nalazile u zbirci D. Savo u Splitu među različitim bakrenim i brončanim predmetima, od kojih je većina u dva navrata objavljena¹. Ovaj tip narukvice, koliko mi je poznato, u Jugoslaviji je potpuno nepoznat. Njegova pojava u srednjoj Evropi isključivo je vezana uz nalazišta u Moravskoj i donjoj Austriji. Stoga mi se učinilo prikladnim ovakav tip narukvice objaviti, uz ostale radove na ovom mjestu, u čast našeg slavljenika Alojza Benca, čovjeka zaslužnog ne samo za brojna arheološka otkrića već i za sav ostali znanstveni i stručni rad, kao i organizacioni te izdavački, kojim će ostaviti dugotrajan trag u arheološkoj znanosti u Jugoslaviji.

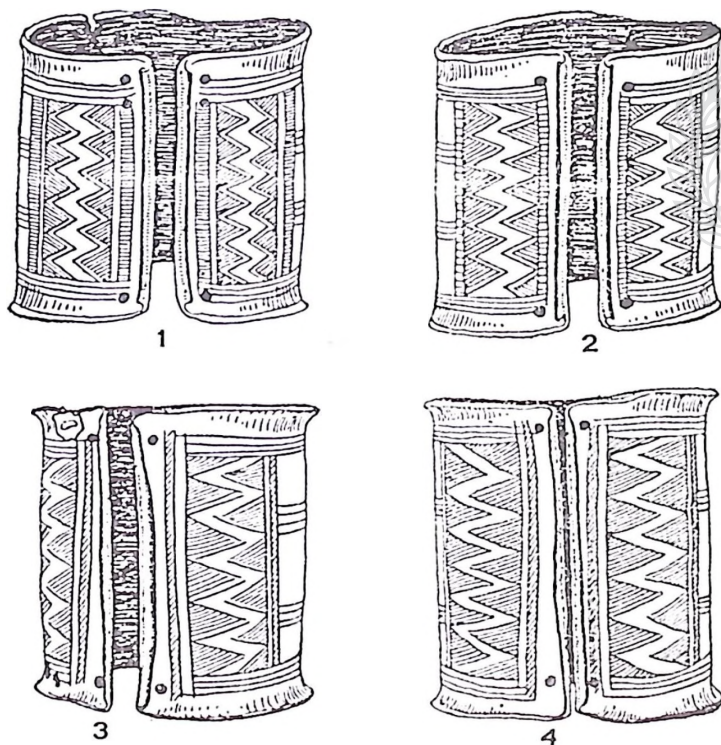
Ništa pobliže nije poznato pod kakvim su okolnostima narukvice bile pronađene. Kako sam prije kazao, one su se nalazile u nekadašnjoj zbirci D. Savo, koju je 1950. god. Arheološki muzej u Splitu otkupio². Ivan Bulić je davno, prije devedeset godina, obrađujući nalaze iz grobova u Postranju (Imotski) priložio i jednu tablu (o. c. VIII) na kojoj su prikazani samo prethistorijski metalni predmeti iz spomenute zbirke. Naše narukvice su na toj tabli (VIII) pod br. 7 i 8. Na istom

¹ I. Marović, *Bakrene sjekire u prethistorijskoj zbirci Arheološkog muzeja u Splitu*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (= VAHD), sv. LV/1953, str. 128 i d. I dem, *Prilozi poznavanju brončanog doba u Dalmaciji*, sv. LXXV/1981, str. 34 i d, passim.

² I. Bulić, *Prehistorično groblje u Postranju Imotskoga*, Bullettino di archeologia e storia dalmata, sv. XXI/1898, str. 152.

mjestu I. Bulić spominje da je D. Savo predmete pod br. 1, 3, 5, 7 i 8, na citiranoj tabli, nabavio od nepoznatog seljaka negdje na području između Klisa i Sinja³. Danas je ovaj podatak važan — općenito uzevši — zato što je prostor između Splita, odnosno Klisa i Sinja bogat arheološkim ostacima. Treba naglasiti da su na tom terenu još uvijek sačuvane brojne kamene gomile, kao i priličan broj gradina, ali, i jedne i druge, još uvijek su neistraživane.

Među predmetima koji se vide na spomenutoj tabli, a koji su otkupljeni od istog nalaznika, čini mi se uputnim upozoriti na prisustvo jedne ogrlice koja je izgubljena (nije bila otkupljena), ali koja mnogo podsjeća na slične oglice (Barrenringe) u donjoj Austriji, gdje su iste objašnjavane kao materijal proizveden kao polufabrikat tj. podoban za daljnju preradu. U ovom slučaju ne znamo da li bi se možda moglo raditi o predmetu iste namjene ili o ukrasnom dogotovljenom predmetu. Isto tako, ostaje otvoreno pitanje o kulturnoj srodnosti, zbog prisustva veće spiralne naočaraste fibule s osmicom, kao i jednog ulomka slične fibule, za što se ne može naći analogija uz prateći materijal ovim narukvicama u Moravskoj i donjoj Austriji (Sl. 1).

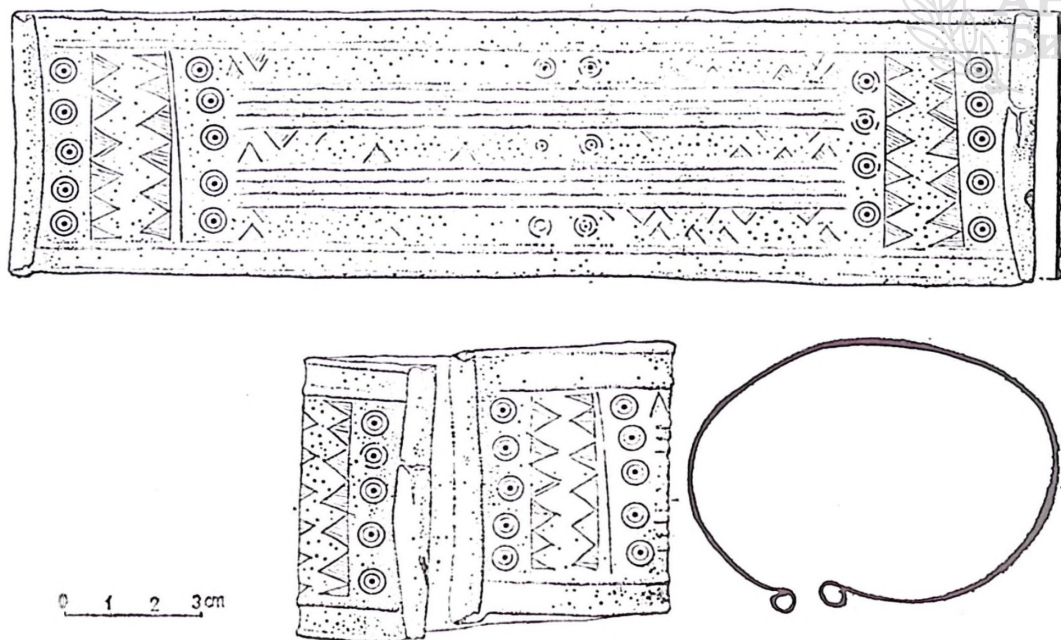

Sl. 1. Narukvice tipa Borotice: 1—2, Borotice; 3—4, Patzmannsdorf. (Prema *Archaeologia Austriaca*, sv. 7/1950).

³ *Ibidem*, str. 157.

Prije nego predem na opis narukvica, moram kazati da dosad nije bila izvršena kemijska analiza na temelju koje bi se sa sigurnošću moglo ustanoviti da li su one doista bakrene ili brončane. Makroskopski gledano — čini se — da bi, s više vjerojatnoće, mogle odrediti kao bakrene.

1. Narukvica od širokog lima, na oba kraja, cjevasto završava. Rubovi su, na obje duže strane, reljefno oblikovani, a s njima paralelno, na obje strane prema sredini, u razmaku od 0,8 cm teče plastično rebro. Zatim, prema unutra, slijedi prazan prostor, te niz od po 4 rebra, te opet prazan prostor. Plastična rebra su nastala kod lijevanja, a ne izbijanjem lima s unutrašnje strane. Cjevasti završetak nastao je tako da je pri lijevanju, na krajevima, lim bio tanko odliven, te iskucavanjem još više istanjen da bi se što lakše napravio cjevasti dio. Počevši od cjevastog završetka prema sredini, na oba kraja, urezan je vertikalni niz od 5 urezanih koncentričnih kružnica s jače utisnutom točkom po sredini; zatim slijedi u pačetvorinastom prostoru, s obje strane, niz od 6 šrafiranih trokuta, tako da se između njih dobija negativna cik-cak traka. Iza ovog pačetvorinastog prostora, na jednoj strani je 5 koncentričnih upisanih kružnica, dok su na drugoj strani urezane samo četiri kružnice. Prostor između rebra, obostrano su ukrašeni nizom plitko urezanih, šrafiranih trokuta, tako da između njih ostaje negativna cik-cak traka. Ovaj je dio dosta oštećen uslijed korozije. Otprilike po sredini narukvice, jedva su vidljivi ostaci upisanih kružnica.

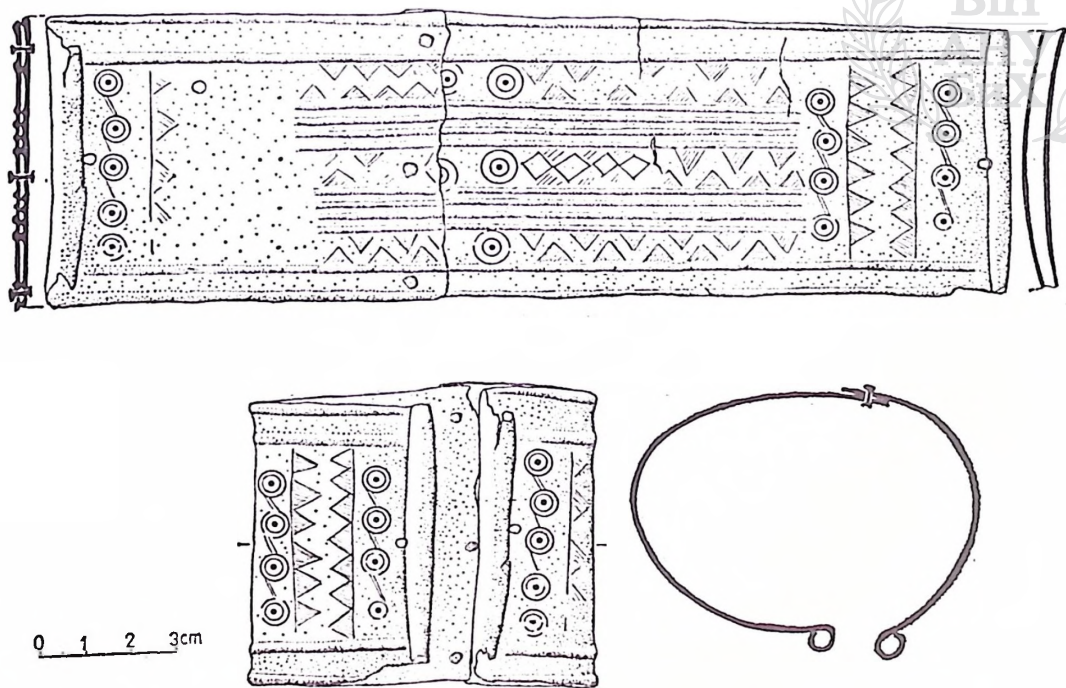

Sl. 2. Srednja Dalmacija, nalazište nepoznato, Arheološki muzej u Splitu. Crt. I. Prpa-Stojanac.

Širina na krajevima cjevastog navoja je 6,3—6,5 cm, a po sredini je 6,5 cm. Debljina je, na rubu, 0,2 cm, dok je u cjevastom navoju debljina 0,8—1,0 mm. Težina je 125,8 gr. Inv. br. N 1035 (Sl. 2).

2. Narukvica istovrsna s prethodnom. Slomljena, pa je sastavljena zakovicama zaobljene glave, od dva dijela, vjerojatno, iste narukvice. Ova se razlikuje od prethodne time što ima rupicu, po sredini, uz cjevaste krajeve, kao i još jednu ispod oboda. Ukrašavanje uz rubove razlikuje se od onog na prethodnoj time što ima rupicu, po sredini, uz cjevaste krajeve, kao i još jednu ispod oboda. Ukrašavanje uz rubove razlikuje se od onog na prethodnoj narukvici time što su na ovoj, uz cjevasti dio na jednoj strani, urezane 4 kružnice, a na drugoj ih je pet. Plitko urezane po dvije paralelne crte tangencijalno se vežu uz spomenute kružnice. Na jednoj je strani dio narukvice dosta oštećen, tako da se jedva vide obrisi ornamenata identičnih s onima na prethodnoj narukvici. Središnji je prostor između dva niza rebara, po sredini, nešto drugačije obrađen nego kod prethodne: nakon nešto veće kružnice urezani su kvadrati, odnosno rombovi koji se međusobno u jednoj točki dodiruju, a prostor između njih je šrafiran. Nakon ovih kvadrata (rombova), opet se nastavlja isto ornamentiranje kao što je bilo i prije, odnosno kakvo je i na prethodnoj narukvici.

Širina je na krajevima 6,2—6,4 cm; po sredini je 6,9 cm. Debljina na rubu (s rebrom) 0,2 cm, a debljina navoja 0,1 cm. Težina je 141,5 gr. Inv. br. N 1036 (Sl. 3).

Sl. 3. Srednja Dalmacija, nalazište nepoznato, Arheološki muzej u Splitu. Crt. I. Prpa-Stojanac.

Kako je prethodno bio rečeno, ovakvih je narukvica dosad nađeno veoma malo. One su bile otkrivene samo u jednom ograničenom prostoru, tj. u Moravskoj i donjoj Austriji, i to na 18 lokaliteta kojima treba dodati još jedan iz srednje Češke (Neratovice-Lobkovice, Melnik)⁴, te i ovaj naš iz zagorskog zaleđa Splita, između Klisa i Sinja, tako da bi se ovaj broj lokaliteta popeo na 20.

O ovom tipu narukvice ne postoji neka opsežna literatura. U posljednjih 40 godina bila su objavljena dva rada koja su se pozabavila ovim narukvicama, i to oni H. Mitscha-Märheima⁵ i J. Ondračeka⁶. U oba rada djelomično su dani i sastavi ruda od kojih su narukvice lijevane, pa izlazi da su one, uglavnom, učinjene od bakra, s vrlo malim postotkom drugih elemenata. Naše nisu, nažalost, analizirane. Makroskopski gledano, prema strugotini i oksidu, čini se da su, prije, pretežno bakrene nego brončane.

Uspoređujući narukvice iz Moravske i donje Austrije može se kazati da su one identične, uz minimalne nebitne razlike. Učinjene su od lijevanog bakrenog lima, savijene, na oba kraja imaju cjevasti navoj od tankog lima; uz oba kraja im je jedna uska traka ispunjena kosim urezima ili motivom jelove grančice, zatim slijedi široka traka s obostrano postavljenim trokutima, kojih je većinom 5, a rjeđe 4 ili 6, ispunjenih plitkim urezanim crtama koje teku paralelno s jednom stranicom trokuta. Vanjska ploha ima, odmah ispod oboda, po 4 paralelno urezane pruge. Iste takve urezane, po 4 u snopu, nalaze se manje ili više po sredini. Gotovo sve imaju uz cjevaste navoje po 2 rupice. Ovaj tip narukvice potječe iz jednog depoa u Moravskoj, pa je, prema tom prvom nalazištu u mjestu BOROTICE, nazvan borotičkim, a objavio ga je J. Palliardi⁷.

Usporedimo li naše narukvice sa nekima iz 18 lokaliteta u Moravskoj ili u donjoj Austriji, kao na primjer, Patzmanndorf ili Borotice⁸ (Sl. 1) vidimo slijedeće: naše nemaju uz cjevasti navoj vertikalnu traku ispunjenu urezima, već širi prostor u kojem su po dvije urezane koncentrične kružnice tangencijalno spojene; kod naših su s manje vještine urezivani trokuti između kojih se formira negativna cik-cak traka; naše imaju dva plastična rebrasta niza (od po 4 rebra) koji idu od jednih do drugih kružnica, što moravske i donjoaustrijske nemaju; zatim našima je vanjska strana ukrašena plitko urezanim trokutima između snopova rebara, što donjoaustrijske i moravske nemaju, kao što nemaju ni po, sredini narukvice, po dva niza urezanih koncentričnih kružnica s točkom u središtu. Jedna od naših (sl. 2, Inv. br. N 1036)

⁴ I. Hájek und Moucha, *Der erste Fund einer Blecharmstulpe vom Boroticer Typus in Böhmen*, Archeologické rozhledy, sv. XXX-2/1971, Prag, str. 204—208.

⁵ H. Mitscha-Märheim, *Drei frühbronzezeitliche Depotfunde aus dem pol. Bez Mistelbach (N.-Ö.)*, Archaeologia Austriaca, sv. 7/1950 Wien, str. 1 i d.

⁶ J. Ondraček, *Zur chronologischen Gliederung der Armstulpen vom Boroticer Typus*, Slovenská archeológia, sv. IX/1—2, Bratislava 1961, str. 66—68 gdje se navodi i sva ranija literatura o ovakvim narukvicama.

⁷ *Ibidem*, str. 64, bilj. 1.

ima po jednu rupicu uz cjevasti navoj po sredini; ista je, nakon prijeloma, bila ponovno sastavljena, tako da je jedan dio preko drugog spojen s tri zakovice kojima je s vanjske strane glavica zaobljena.

Postavlja se pitanje kako je ondašnji čovjek nosio ove narukvice, da li su bile s unutrašnje strane nečim obložene. Budući da moravsko-donjoaustrijske imaju po četiri rupice, H. Mitscha-Märheim⁹ je mišljenja da su one s unutrašnje strane bile podstavljene kožom ili nekom vrsti platna. To bi se moglo pretpostaviti za našu, koja ima rupice (sl. 3) pomoću kojih se stanoviti materijal mogao podvezati. Druga (sl. 2) koja nema rupica mogla se nositi na podlaktici koja je morala biti nekim materijalom pokrivena da bi se narukvica što bolje uz ruku pričvrstila i ne bi derala kožu.

U Moravskoj i donjoj Austriji ove narukvice su otkrivane u depozima u kojima su veoma česti nalazi tzv. Barrenringe («ogrlice») sa zavijenim završetkom. Doduše, tu se vide i različiti ukrasni ovalni koluti ili igle s kolutastom glavicom, sve materijal unjetičke metalne proizvodnje, koji je omogućio da se ove narukvice tamo i datiraju u vrijeme unjetičke kulture.

Ovdje bi nam moglo biti od izvjesne koristi u pogledu podrijetla i datiranja, da je sačuvana ogrlica koja je bila nabavljena skupa s narukvicama, jer bi se vidjelo da li se radi o finalnom proizvodu (ukrasnom predmetu) ili polufabrikatu (tzv. Barrenring).

Autori, koji su se bavili obradom ovih narukvica, dosta su pažnje posvetili analiziranju ornamentike (šrafirani trokuti, traka ispunjena kosim crtama, motiv riblje kosti odnosno jelove grančice) kakva se na njima nalazi. Tako H. Mitscha-Märheima ornamentika na narukvicama podsjeća na ukrase na keramici kasnog neolitika megalitskih kultura koji su se od sjevera preko srednje Evrope proširili do Balkana¹⁰ dok je takvo ornamentiranje po Schranilu identično, u izvjesnim dijelovima, s onim na keramici starije faze unjetičke kulture¹¹. J. Ondraček¹², koji je dao najpotpuniji prikaz ovih narukvica do 1961. god., za ukrasne motive na narukvicama tipa Borotice kaže da se takvi nalaze na brončanim nalazima iz Tirola koji pripadaju mlađem razdoblju starijeg brončanog doba i da ukrasi na narukvicama ne odgovaraju potpuno ukrašavanju na unjetičkoj keramici. On, analizom pratećeg materijala i vrednovanjem ostalih okolnosti, dolazi do zaključka da se narukvice ovog tipa mogu svrstati u doba cvata moravske i donjoaustrijske unjetičke kulture, odnosno u period Reinecke Br. A 2.

Postavlja se pitanje da li je moguće i naše narukvice datirati u spomenuti period. Prije nego se izjasnim o njihovoj dataciji, istini za volju, moram još jednom upozoriti na jedan element ukrašavanja koji se nalazi na našim narukvicama, ali koji nije prisutan na narukvi-

⁸ H. Mitscha-Märheim, o. c., str. 12; sl. 7, Patzmannsdorf: br. 7 i 8; Borotice: br. 3 i 4. Slika u tekstu br. 1.

⁹ *Ibidem*, str. 10.

¹⁰ *Ibidem*, str. 11.

¹¹ J. Schránil, *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Berlin-Leipzig 1928, str. 103, u »Grundriss der slawischen Philologie und Kulturgeschichte«.

cama u Moravskoj kao ni u donjoj Austriji, a to su kružnice. Takav elemenat ukrašavanja nije dosad zabilježen niti na bakrenim kao niti na brončanim predmetima u srednjoj Dalmaciji, pri čemu, u prvom redu, mislim na ranobrončanodobne bodeže¹³. Ali, isto takvih ornamenata, u vidu upisanih kružnica, nema niti na keramičkom materijalu spomenutog perioda.

Analogije ovim kružnicama mora se potražiti na drugom materijalu i to koštanom kao što su konjske uzde koje se nalaze u Mađarskoj¹⁴ i Slovačkoj¹⁵, odnosno na području Karpata. Tako, na primjer, urezane se kružnice vide u Pákozdvaru i Tószeu, gdje se na jednom koštanom dijelu uzde nalaze u odijeljenim poljima nizovi urezanih šrafiranih trokuta, oblikujući negativnu cik-cak traku¹⁶. Za ornamente u obliku kružnica, spirala i sl. drži se da su došli s istoka, ili pak, da su nastali pod mediteranskim utjecajima. Ovi koštani vertikalni dijelovi uzde ukrašeni kružnicama tamo su datirani u period Reinecke Br. A 3, odnosno na sam završetak ranog brončanog doba¹⁷. Takva datacija spomenutih koštanih predmeta — kako smo vidjeli — slaže se s prije iznesenom datacijom za narukvice tipa Borotice, a to je kraj starijeg perioda ranog brončanog doba.

Na temelju dosad iznesenog, uvjeren sam, da bi tako, uza svu uzdržanost, trebalo datirati i naše narukvice pretpostavivši da su one mogle doći eventualno iz moravsko-donjoaustrijskog područja, gdje su one bile domicilne. Urezane kružnice na njima su, vjerojatno, mogle nastati u dodiru s lijevačima bakra i bronce koji su već u toku ranog brončanog doba svoje proizvode upućivali prema Jadranu, pri čemu treba imati u vidu i druge nalaze iz tog doba kao što su na primjer, brončani bodeži (isp. bilj. 13), te i ona igla s ušicom iz Postranja (Imotski)¹⁸. Ljevači, odnosno proizvođači ovakvih narukvica, kakve su naše, ukrasne su elemente mogli vidjeti na koštanim predmetima u Mađarskoj (Toszeg) ili Slovačkoj. Ali isto tako, s obzirom na sličnost u ornamentiranju s koštanim uzdama, ne bi trebalo odbaciti niti mogućnost kontakata stanovnika iz srednje Dalmacije sa stanovništvom onih područja na kojima su se pojavile uzde s ovakvom ornamentikom.

¹² J. Ondráček, o. c. str. 64.

¹³ Isp. Praistorija jugoslavenskih zemalja, Bronzano doba, Sarajevo 1983, tab. XXXIII i XXXIV.

¹⁴ A. Mozsolics, *Mors en bois de cerf sur le territoire du bassin des Carpathes*, Acta Archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae, Budapest, sv. III/1953, str. 69 id. (= AAAH); Eadem, *Die Herkunftsfrage der älteren Hirschgeweihtrösen*, AAAH sv. XII/1960, str. 125 i d.

¹⁵ J. Vladár, *Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei*, Slovenská archeológia, Bratislava, sv. XXI-2/1973, str. 299 (= Slov. arch.). Isp. oosbito, sl. 43, 2 Bodza: I dem, *Zur Problematik osteuropäischer und östlicher Einflüsse in der Kulturentwicklung älteren Bronzezeit im Gebiet der Slowakei*, Slov. arch., Bratislava, sv. XXXIX-1/1981, str. 223, sl. 9: Nitriansky Hrádok.

¹⁶ A. Mozsolics, AAAH, sv. III/1953, str. 73, sl. 4; str. 76 i 77, sl. 9 i 12.

¹⁷ J. Vladár, Slov. arch., sv. XXI-2/1973, 299.

¹⁸ I. Marović, *Prilozi poznavanju brončanog doba u Dalmaciji*, VAHD sv. LXXV/1981, str. 56, sl. 16, 6.

Ove naše narukvice ja bih — ovaj čas — radije pripisao tipu Borotice, možda jednoj dosad nepoznatoj varijanti s ucertanim kružnicama, jer one osim urezanih kružnica imaju sve što ih veže uz tip Borotice.

ARMREIFEN DES TYPUS »BOROTICE« AUS DER UMGEBUNG VON SPLIT

Zusammenfassung

Die Armreifen, von denen in diesem Beitrag die Rede ist, waren bisher in der archäologischen Literatur Jugoslawiens nicht bekannt. Sie stammen aus einer unbekannten Fundstelle zwischen Klis und Sinj, im Hinterland von Split, in Mitteldalmatien. Sie wurden schon vor fast 100 Jahren gefunden, während sie das Archäologische Museum in Split erst 1950 von den Erben D. Savos in Split ankaufte.

Die Armreifen sind aus Blech hergestellt, sehr wahrscheinlich aus Kupferblech (die chemische Analyse wurde noch nicht durchgeführt) und an der Aussenseite verziert. Die dominante Verzierung sind an beiden Enden eingeritzte, gestrichelte Dreiecke, zwischen denen ein negatives Zick-Zackband läuft. An beiden Armreifen befindet sich an den Rändern eine plastische Rippe. Die Mitte beider Armbänder schmücken zwei Reihen von je 4 plastischen Rippen, zwischen denen, mehr oder weniger kunstvoll, schraffierte Dreiecke eingeritzt sind. Beiderseits befinden sich Reihen kleiner Kreise mit einem Punkt in der Mitte. Auf einem der Armbänder (Abb. 3) sind diese Kreise tangential verbunden.

Der Autor findet eine Analogie dieser Armbänder in den Armbändern des Typus »Borotice« die in Mähren und Niederösterreich beheimatet sind (Abb. 1) und welche dort mit Ende der älteren Bronzezeit datiert wurden. Ebenso weist der Autor darauf hin, dass sich die auf unseren Armreifen eingezeichneten Kreise (Abb. 2 u. 3) nicht als Zierde auf denen des Typus »Borotice« befinden, welche ausschliesslich mit eingeritzten, schraffierten Dreiecken verziert sind. Eine Analogie zu diesen eingeritzten kleinen Kreisen findet der Autor in knöchernen Zaumzeugteilen und ist deshalb der Meinung, dass die Giesser dieser Armreifen diese Elemente von den Metallbearbeitern aus der Slowakei und Ungarn haben übernehmen können.

Der Autor schreibt — in diesem Moment — die Armreifen dem Typ »Borotice« zu, vielleicht einer bisher unbekannten Variante dieses Typus, die Ende der älteren Bronzezeit entstanden ist.